

Любомир ХАХУЛА

кандидат історичних наук

старший науковий співробітник

Центру дослідження українсько-польських відносин

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>

e-mail: l.khakhula@gmail.com

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ СОЮЗ 1920 РОКУ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ І ПОЛЯКІВ*

Розкрито особливості формування історичної пам'яті про військово-політичний союз 1920 р. України та Польщі через комеморативні практики, публічні ритуали, релігійні церемонії. Простежено головні суспільні дискурси про події 1920 р. в українському та польському інтелектуальних просторах.

З'ясовано, що в міжвоєнний період важливе значення для утвердження пам'яті про війну як «героїчну оборону від варварського наїзду» мали місто Львів та регіон Східна Галичина. Публічні ритуали за участі начальника держави Юзефа Пілсудського, музейно-виставкова діяльність, здійснення релігійних культів консолидували польське населення регіону навколо спільної візії недавньої історії. Тоді ж сформувався героїчний наратив про лідерів українсько-польського союзу – Симона Петлюру та Юзефа Пілсудського. Коли українська частина суспільства вшановувала своїх героїв, які протистояли більшовикам, то поляки схилилися перед оборонцями «східних кресів» від українців та більшовиків. У радянський час відбулася кардинальна зміна дискурсу про 1920 р. – марш Червоної армії отримав «визвольний характер». Спорудження ідеологічно насичених пам'ятників, зміна назв вулиць, замовчування незручних епізодів війни й наголошення на другорядних її аспектах формувало викривлений образ польсько-українсько-російської війни 1920 р.

Звернуто увагу на те, що демократизація польського та українського суспільств в останнє десятиліття ХХ ст. спричинила появу цілого спектра політик пам'яті та інтелектуальних інтерпретацій союзу Пілсудський–Петлюра 1920 р. Долучення до дискусії середовищ польської антикомуністичної опозиції, еміграційних осередків, зокрема паризької «Культури», діяльність центральної та місцевої влади із впорядкування місць пам'яті 1920 р. сформували новий дискурс українсько-польського військово-політичного союзу як прикладу ефективної співпраці перед зовнішньою загрозою.

* Статтю підготовлено за фінансової та організаційної підтримки Національного закладу ім. Оссолінських (Вроцлав, РП) під час наукового стажування (січень–березень 2020 р.) у рамках Нагороди імені Івана Виговського.

Ключові слова: військово-політичний союз 1920 р., Польща, Українська Народна Республіка, Симон Петлюра, Юзеф Пілсудський, історична пам'ять.

Механізми історичної пам'яті – пригадування й забування – є чинниками консолідації народу – «уявної спільноти, яку об'єднує спільна нарація»¹. Спори́дненість історії з пам'яттю виступає ключем для розуміння будь-якої нації, а свобода пам'ятати й зберігати пам'ять про минуле – важливою умовою існування цивілізованого суспільства². У міжнародних відносинах частим джерелом дискусій і суперечок залишається конкуренція національних наративів, які важко поєднати.

В сучасних українсько-польських відносинах є досить багато дражливих тем (Волинська трагедія 1943 р., депортаційна операція «Вісла» 1947 р. та ін.) і дуже мало спільної історичної розповіді. В останні десятиліття символом узгодженої історичної візії стала подія 1920 р. – військово-політичний союз, ініційований начальником польської держави Юзефом Пілсудським та Головою Директорії Української Народної Республіки Симоном Петлюрою. Спільний похід українського та польського війська на Київ, а також війна з більшовиками стали важливим фундаментом національних ідентичностей українців та поляків³.

Метою пропонованої статті є аналіз головних комеморативних практик і публічних дискурсів про військово-політичний союз 1920 р. України та Польщі.

Як відомо, основним джерелом сучасної пам'яті про події 1920 р. є письмо і слово. Вони також знаходять вираз у матеріальних та ритуальних носіях, що накопичилися за столітній проміжок часу. Мабуть, першим публічним ритуалом, який утверджував пам'ять про війну, стали львівські події 22 листопада 1920 р., коли на площі Марійській, перед пам'ятником Адамові Міцкевичу, Юзеф Пілсудський в присутності президента Львова Юзефа Ноймана та архієпископа Юзефа Більчевського нагородив місто найвищим військовим орденом Польщі: «За заслуги, покладені для польськості цього граду і його належності до Польщі, удостоюю місто Львів звання кавалера хреста *Virtuti Militari*»⁴.

Присутність Ю. Пілсудського у Львові мала риси церемонії, яка зміцнювала переконання громадськості про остаточну перемогу над ворогом. Тому програма візиту була добре задокументованою: «Зранку прозвучав гейнал [старовинна військова пісня польських лицарів – *Л. Х.*] з вежі ратуші, на вулицях військові оркестри відіграли марші. Перед 10 годиною на головний двірець спеціальним поїздом прибув Юзеф Пілсудський; його привітали пострілами гармат з Цитаделі, на двірець

¹ Sutowski M. Tygiel lwowski [Rozmowa z Olą Hnatiuk]. *Krytyka Polityczna* (Warszawa). 2016. 21 maja. URL: <https://krytykapolityczna.pl/swiat/tygiel-lwowski-rozmowa-z-ola-hnatiuk/> (дата звернення: 26.04.2020).

² Thompson E. Ways of Remembering: the Case of Poland. *Toronto Slavic Quarterly* (Toronto). 2005. Spring. No 12. URL: <http://sites.utoronto.ca/tsq/12/thompson12.shtml> (дата звернення: 13.12.2019).

³ Литвин М. Польсько-українсько-російська війна 1920 року. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів, 2014. Вип. 7. С. 20–31.

⁴ Zygmontowicz Z. Józef Piłsudski we Lwowie. Lwów: Nakładem Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa, 1934. S. 52.

також прибули Т. Розвадовський, Р. Ламезан де Салінс, С. Галлер, Ч. Мончинський, К. Галецький, Ю. Нойман з президії міста, польські і французькі офіцери, ... члени міської ради, представники окремих віровизнань, організацій та товариств. Пілсудський проїхав Колейовою Алесею, вулицями Сапіги та Коперника на Марійську площу. Там було вислухано рапорт командира міста М. Лінди, оглянуто військові підрозділи та вислухано месу. Після відправи Пілсудський перейшов до початку вулиці Сенкевича, де прикрасив герб Львова хрестом “*Virtuti Militari*”; урочиста процесія членів Тимчасової ради міста та Президії з гербом, разом з начальником, Більчевським і свитою пройшла Галицькою площею і вулицею Галицькою до Ринку. О 12 годині відбулася урочистість перед брамою ратуші, о 14 Пілсудський взяв участь у сніданку в ратуші, о 16 виїхав до костелу св. Антонія, де тримав до хрещення сина поручника Мечислава Леха. Коли сутеніло, поклав на могилах захисників Львова на Личаківському цвинтарі вінок з написом: “Головний Командир – захисникам Львова”, відвідав спільну могилу 13 Кампанії 5 полку піхоти і могилу полеглих під Задвір’ям. О 17.30 взяв участь у зборах захисників Кьвова і колишніх Легіонерів у міській Стрільниці. Від стрільниці до будинку Намісництва віз з маршалком тягнули солдати й легіонери. А згодом до Великого театру. Після огляду 1 акту “Кордіана” Юліуша Словацького Пілсудський відвідав Військовий театр на вулиці Городоцькій, після чого поїхав до будинку Делегатури Уряду, де на його честь організовано урочистий обід. О 22 годині взяв участь у рауті в палаці Намісника на вулиці Чарнецького. Опівночі виїхав зі Львова»⁵. Описані події були приурочені до другої річниці «звільнення міста від українців», що свідчило про формування єдиного наративу «оборони Львова», який охоплював події 1918 і 1920 рр.

Згодом розпочалося формування міфу захисників міста Львова та регіону «південно-східних кресів». Учасники оборони Львова від більшовиків у серпні 1920 р. (під час боїв загинуло близько 1,5 тис. осіб), а також американські пілоти та французькі піхотинці стали частиною легенди «Львівських Орлят», адже були поховані на Личаківському цвинтарі. В 1920-х роках на Цвинтарі Орлят встановлено пам’ятник американським пілотам з Ескадри ім. Тадеуша Костюшка. Тут поховали американців Едмунда Грейвса (Edmund E. Graves; загинув 22 листопада 1919 р. під час авіашоу над палацом Потоцьких), Артура Келлі (Artur H. Kelly; збитий більшовицькою гарматою поблизу Луцька 26 липня 1920 р.) та Грегора Мак Каллума (G. Mac Callum; загинув в аварії літака під Львовом 31 серпня 1920 р.). Згодом з іншого боку катакомб поховали 17 французів (серед них 10 офіцерів) – піхотинців армії Юзефа Галлера.

Іншим місцем пам’яті на Личаківському цвинтарі стало поховання учасників оборони залізничної станції Задвір’я, які входили до спеціального відділу (detachment) ротмістра Романа Абрахама, згодом Болеслава Заячковського. Після поразки в нерівному бою з більшовиками 17 серпня 1920 р. останки семи учасників битви (зокрема й капітана Б. Заячковського) віднайдено й поховано на Цвинтарі Орлят у квартирі під номером I⁶. Тим часом в міжвоєнний період на станції Задвір’я насипано двадцятиметровий курган, який став місцем культу: «до вибуху Другої

⁵ Biedrzycka A. *Kalendarium Lwowa. 1918–1939*. Kraków: Universitas, 2012. S. 97–98.

⁶ Nicieja S. S. *Lwowskie Orleta. Czyn i legenda*. Warszawa: Iskry, 2009. S. 211.

світової війни був метою організовуваних два рази в рік багатотисячних паломництв молоді і комбатантських товариств»⁷. У 1927 р. на вершині кургану встановлено піщаний пам'ятник у формі прикордонного стовпа, увінчаного хрестом.

Формування пам'яті про війну 1920 р. в міжвоєнній Польщі відбувалося в трьох її категоріях: індивідуальній, комунікативній, культурній. Останній різновид пам'яті ґрунтувався головню на інформації, почерпнутій з книжок та культурних пам'яток, представлених у музеях, бібліотеках, архівах⁸. У відкритому ще 1908 р. Національному музеї ім. Короля Яна III у львові (Muzeum Narodowe im. Króla Jana III we Lwowie) експоновано мілітарні артефакти з війни проти більшовиків. У залі «Zbrojownia» на пл. Ринок, 6 відвідувачі могли оглянути такі пам'ятки: «Чотири польські штурмові шоломи французького типу, зібрані на побоїщі під Задвір'ям в 1920 році, які належали полеглим солдатам добровольчої армії з підрозділу ротмістра Абрахама. На шоломах сліди від прикладів більшовицьких карабінів. Поруч російський револьвер “Наган”, пошкоджений в тій же битві вибухом гранати»⁹. Також було виставлено «хоругву XI Відділу авіації більшовицької армії з російськомовними написами золотими літерами; бойовий прапор Сибірського полку більшовицької I-ї Кінної армії»¹⁰.

В середині 1930-х років львівський художник, колись учасник оборони станції Задвір'я Мечислав Ян Іваніцькі намалював цикл з 12 картин, на яких зобразив окремі епізоди битви 17 серпня 1920 р.¹¹. Засвідчені особисто Романом Абрахамом картини експонували в Історичному музеї міста Львова на пл. Ринок, 4.

Релігійний аспект пам'яті про війну 1920 р. виражався в культі – щороку в середині серпня, в річницю перемоги над більшовиками, у львівських костелах духовенство відправляло Служби Божі. Важливим символом перемоги над більшовиками стало будівництво Костелу Матері Божої Остробрамської на Личакові. В серпні 1927 р. Тимчасова рада міста виділила під будівництво святині ділянку площею 6 000 м². Після тривалого конкурсу на проєкт в 1931 р. посвячено каплицю на місці будови майбутнього костелу. 4 жовтня 1931 р. львівський римо-католицький архієпископ Болеслав Твардовський заклав й освятив наріжний камінь під будівництво храму¹². Через три роки, 7 жовтня 1934 р., Б. Твардовський провів освячення костелу та як ініціатор зведення і частковий фундатор храму подарував його місту.

У міжвоєнний період формувався й героїчний наратив лідерів українсько-польського союзу – Симона Петлюри та Юзефа Пілсудського. Ще за життя останнього в 1929 р. іменем маршалка названо одну з центральних вулиць Львова. 1933 р. на партері Головної Пошти відкрито пам'ятну таблицю з погруддям Пілсудського. Цього ж року на будинку вул. Кадетської, 6 вмуровано пам'ятну таблицю з написом:

⁷ Nicieja S. S. Lwowskie Orleta... S. 215.

⁸ Assmann J. Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych. Warszawa: Wyd-wa Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. S. 64–93.

⁹ Mękicki R. Muzeum Narodowe im. Króla Jana III we Lwowie. Lwów: Nakładem Gminy miasta Lwowa, 1936. S. 69–70.

¹⁰ Ibid. S. 72.

¹¹ Fragment bitwy pod Zadwórzem. *Gazeta Lwowska* (Lwów). 1936. Nr 32. 9 lutego.

¹² Biedrzycka A. Kalendarium Lwowa. 1918–1939. S. 590.

«Тут у 1908–1914 роках в будинку Гіполіта Слівінського перебував і працював Головний Комендант Союзу Чинної Боротьби і Стрілецького товариства Юзеф Пілсудський зі своїм штабом»¹³. Перебуваючи у Львові, Юзеф Пілсудський провадив активне політичне життя – виголошував лекції, промови, зокрема в річниці листопадового та січневого повстань¹⁴.

У 1935 р. в Національному закладі ім. Оссолінських відкрито виставку «Пілсудський у Львові»¹⁵. А одразу після смерті Ю. Пілсудського постала ініціатива будівництва йому пам'ятника, яка, втім, не була реалізована через початок Другої світової війни¹⁶.

У міжвоєнному Львові також мала свій простір і пам'ять про Отамана Симона Петлюру. 24 травня 1936 р. в 10-ті роковини смерті С. Петлюри на стадіоні Товариства «Луг», що на вул. Вулецькій, отець Олекса Базюк відправив польову службу, а голова «Лугу» роман Дашкевич відкрив пам'ятник з таблицею в честь С. Петлюри¹⁷. 31 травня 1936 р. у Великому театрі відбулася урочиста академія на пам'ять про С. Петлюру. Щороку в травні в церкві Святого великомученика Георгія на вул. Францішканській служили панахиди за Симоном Петлюрою.

У жовтні 1936 р. на засіданні міської ради Львова відомий історик, директор Міського архіву Александер Чоловський презентував проєкт щодо зміни назв 86 львівських вулиць. Серед іншого запропоновано одну вулицю назвати іменем Симона Петлюри. Після довгих дискусій радні міста, головно представники ендеції, відхилили пропозицію, адже прізвище Петлюри «мало або невиразно говорило за себе». Тож міська рада відмовилася від вулиці Петлюри у Львові.

Коли в роки міжвоєнної Польщі пам'ять про війну неодноразово записували в публічному просторі Львова як символ перемоги над варварським наїздом, то від вересня 1939 р., а особливо від липня 1944 р. в новій інтерпретації вона стала свідченням «визвольного маршу Червоної армії»¹⁸. Проте в роки Другої світової війни традиції порозуміння Пілсудського–Петлюри 1920 р. стали основою для переговорів між УПА та АК–ВіН, які закінчилися підписанням порозуміння в селі Руда Ружанецька (сьогодні Любачівський повіт Підкарпатського воєводства) у травні 1945 р. та спільною акцією проти НКВД в Грубешові¹⁹.

Радянський наратив виразився в побудові 1975 р. біля смт Олесько Буського району Львівської області двадцятисемиметрового пам'ятника бійцям Першої Кінної Армії Будьонного. За цей твір львівські митці Валентин Борисенко та Анатолій

¹³ Zygmuntowicz Z. Józef Piłsudski we Lwowie. S. 83.

¹⁴ Stańczyk T. Rozkazy z «Górki Kadeckiej». URL: <https://muzeumpiłsudskiblog.pl/rozказы-gorki-kadeckiej/> (дата звернення: 02.02.2020).

¹⁵ Biedrzycka A. Kalendarium Lwowa. 1918–1939. S. 765.

¹⁶ Pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego we Lwowie: projekty konkursowe. Lwów: Komitet Uczczenia Pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego, 1936. 32 s.

¹⁷ Biedrzycka A. Kalendarium Lwowa. 1918–1939. S. 798.

¹⁸ Будённый С. Пройдённый путь. Книга вторая. Москва: Воениздат, 1965. С. 291–339.

¹⁹ Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny: współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947. Warszawa, 1997. 212 s.; Motyka G., Wnuk R. Weszli nasi, weszli oni. *Gazeta Wyborcza* (Warszawa). 1994. № 207. 6 września.

Консулов отримали в 1978 р. Шевченківську премію. Пам'ятник, який вважали «вдалим прикладом композиційного задуму і способу входження в просторове середовище»²⁰, демонтували в 2017 р. в межах декомунізації.

У період УРСР змін зазнали й назви львівських вулиць, зокрема довоєнна вулиця Галерра та Галерчиків у радянський період стала вулицею Будьонівців, Задвір'янську названо Сталінградською, згодом Сталінградської битви*. Пам'ятники червоноармійцям встановлено також у Бродах, Стрию. В Тернополі відкрили погруддя голови Галицького революційного комітету Володимирова Затонського. У радянський час табуовано біографію творця новітньої Польської держави Юзефа Пілсудського, молодечі роки якого пройшли в стінах Харківського університету.

Зміна ідеологічного клімату в Україні та Польщі після 1991 р. спричинила конструювання нового наративу війни як зразка польсько-української співпраці. В інтерпретації польських істориків українське політичне життя 1917–1921 рр. було розділене на три орієнтації. Перша виходила з тези, що справжня Україна лежить над Дніпром, і її найголовніша мета – відрив від Росії. У цій орієнтації українці шукали союзника для боротьби з Росією. Павло Скоропадський вбачав союзника в Німеччині, Симон Петлюра – в Польщі (ціною польської підтримки стала відмова від претензій на Східну Галичину і Західну Волинь). Згідно з другим політичним напрямком, справжня Україна також лежала над Дніпром, але рівень національного розвитку був набагато вищим у Галичині, тому відмову від цих земель на користь Польщі прихильники цього напрямку вважали недопустимою. Небажання Польщі відмовитися від Східної Галичини і Західної Волині означало ворожу позицію щодо української державності, союзниками якої були Австрія і Німеччина. Третьою орієнтацією в українській політиці була комуністична/інтернаціональна: її прихильники визнавали УРСР виразником українських прагнень, не заперечували автономії українців у Радянській державі, виступали за широкі культурні права і проведення суспільних реформ як гарантій національного розвитку²¹.

Союзний акт 1920 р. порівнювали з Гадяцькою угодою 1658 р., називаючи їх «винятковими прикладами рівноправного польсько-українського партнерства»²². Оригінальністю думки вирізнявся уродженець Львова, активний діяч антикомуністичної опозиції Яцек Куронь, він вважав, що спільна війна проти більшовиків у 1920 р. закінчилася зрадою України Польщею. Тезу про невиконання Бельведером узятих на себе зобов'язань Яцек Куронь, найімовірніше, почерпнув з публікацій польських опозиційних видань другого обігу²³. Це додатково свідчить про певний

²⁰ Голубець О. Між свободою і тоталітаризмом: мистецьке середовище Львова другої половини ХХ ст. Львів: Академічний експрес, 2001. С. 107.

* В незалежній Україні вулиці перейменовано на Степана Паньківського та Володимира Антоновича відповідно.

²¹ Friszke A. Ukraińskie tradycje polityczne. *Więź* (Warszawa). 1991. № 11–12. S. 16.

²² Осадчук Б. Модель вибачення. *Волинь: дві пам'яті. Збірник статей опублікованих у «Газеті виборчій»* / пер. з пол. В. Павлів; упоряд. М. Войцеховський. Київ; Варшава: Дух і Літера, 2009. С. 43–53.

²³ Чущак Х. Немає вільної Польщі без вільної України. Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976–1989). Львів, 2011. С. 134.

вплив концепцій опозиціонерів на трактування в колах польської еліти українсько-польських відносин.

На думку Я. Куроня, пакт Пілсудського–Петлюри, що передбачав відмову майбутньої Української держави від Східної Галичини і Західної Волині, значно послабив зацікавленість галицьких українців у війні з більшовиками. Вже Ризький мир 1921 р., по суті, перекреслив самостійницькі прагнення українців. Після підписання договору Юзеф Пілсудський поїхав до Щипйорна, де були інтерновані петлюрівські війська, і проголосив: «Панове українці, я вас перепрошую»²⁴. Після березня 1921 р. Польща стала приреченою на «вороже радянське сусідство і постійні українські змови всередині держави»²⁵. Українці натомість – на антирадянський і антипольський спротив, що зробило з них «потенційних союзників імперської Німеччини»²⁶. Як вважав колишній пілсудчик Ян Карський, для України Ризький мир був тим, чим для Польщі стала Ялта 24 роки по тому²⁷.

Щоправда, громадський дискурс про спільний похід поляків та українців не був позбавлений і ностальгічних настроїв. Коли у травні 1920 р. об'єднані сили вступили в Київ, то урочистий парад на Хрещатику приймав командувач польських військ Едвард Смігли-Ридз. Після урочистостей генерал піднявся на вершину дніпрового схилу і, як описував польський журналіст Лешек Мочульський: «Недалеко від величезної липи, що росте і сьогодні, а посаджена митрополитом Могилою за короля Владислава IV вище пам'ятника святому Володимирі, генерал дивився на протилежний берег ріки. Звідти стільки разів від XIII століття надходило спустошення; коли падав Київ, воно сягало далеко – до Легниці і далі»²⁸. У цих словах відчувався сентиментальний образ «кресів» і Києва як крайнього бастиону польської культури та традиції.

Окремо треба згадати про ставлення поляків до постаті Симона Петлюри, адже навіть сучасні українці цього державного діяча УНР сприймають не завжди однозначно. Союз Пілсудського–Петлюри і польсько-українсько-більшовицька війна ще в міжвоєнний період стали причиною розколу серед українців, які мали різні погляди на належність західноукраїнських земель до відродженої Польської держави²⁹. Більшість українського політикуму Галичини не визнала «окупації» цих земель і намагалася чинити опір встановленню польської адміністрації³⁰. Щодо поляків, то, наприклад, опозиціонери 1970–1980-х років порівнювали Симона Петлюру з Юзефом Пілсудським. Були також спроби реабілітувати його ім'я

²⁴ Kuroń J. Rozumiem protest Ukraińców. *Gazeta Wyborcza* (Warszawa). 2002. № 119. 23 maja.

²⁵ Kuroń J. W pułapce historii. *Gazeta Wyborcza*. 1997. № 143. 21–22 czerwca.

²⁶ Ibid.

²⁷ Pozostał mit. *Gazeta Wyborcza*. 1995. № 109. 12 maja.

²⁸ Moczulski L. Sława niesława. *Gazeta Wyborcza*. 1993. № 283. 4–5 grudnia.

²⁹ Литвин М. Війна в українській історії: російський чинник, західноукраїнський контекст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2015. Вип. 27: Ювілейний збірник на пошану Юрія Сливки. С. 83–86.

³⁰ Zaskilniak L. Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku w świadomości społecznej Ukraińców i Polaków. *Przegląd Wschodni*. 2011. T. XI, zes. 4 (44). S. 810.

серед міжнародної спільноти³¹. Про маловідомість та непопулярність Симона Петлюри серед сучасних поляків говорив у 1990-х роках редактор «Культури» Єжи Гедройць, який продовжував популяризувати отамана армії УНР: Симон Петлюра «борючись за незалежність України, спричинився до польсько-українського порозуміння і був вбитий у Парижі агентом НКВС. СРСР зробив усе, щоб затерти про нього пам'ять в Україні»³². Традицію вшановувати пам'ять Симона Петлюри еміграційні діячі не переривали: «Протягом багатьох років лише редакція “Культури” в річниці смерті Петлюри покладала квіти на його могилі на цвинтарі Монпарнас у Парижі. Я хочу діждатися тієї хвилини, коли це зробить посол РП від імені Президента і Уряду»³³.

До слова, в історичній пам'яті сучасних українців постаті Юзефа Пілсудського майже немає. В УРСР пропагували тезу, що в міжвоєнній «панській» Польщі перебування при владі Пілсудського дорівнювало «фашистській диктатурі». Незацікавленість і несприйняття маршалка сучасними українцями позбавило їх інформації про те, що майбутній командувач вчився у Харківському університеті, був організатором стрілецького руху у Львові³⁴. Реставровану в часи незалежності меморіальну таблицю над входом до будинку номер 6 на вул. Героїв Майдану львів'яни також мало знають. Її демонструють переважно туристам із Польщі.

Схоже трактування цієї сторінки українсько-польських відносин було в публічних виступах Президента Польщі Александра Квасневського. Період 1918–1920 рр. в історії обох народів польський президент називав «спробою Польщі допомогти Україні утворити незалежну державу»³⁵. Так Варшава прагнула виправити помилку зі середини XVII ст., коли внаслідок козацьких воєн «Україна на триста років була кинута в обійми Росії»³⁶. Проте Бельведер мав свій інтерес в існуванні незалежної України. На самостійну Україну за східним кордоном Другої Речі Посполитої дивилися як на важливий чинник зміцнення незалежності молодого Польської держави, а також як на можливий антибільшовицький щит. Повернення до «кардинальної доктрини нашої закордонної політики» в кінці XX – на початку XXI ст., було, на думку А. Квасневського, свідченням тяглості польської східної політики.

Демократичні Україна та Польща зуміли належно вшанувати місця поховань учасників спільної боротьби 1920 р. У 1999 р. відреставровано пам'ятник в Задвір'ї і встановлено таблицю з написом: «Орлятам, що полягли 17 серпня 1920 року в боях за цілісність кресових земель»³⁷. Сьогодні місце пам'яті в Задвір'ї є складовою

³¹ Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України. С. 135; Klimecki M. Armia atamana Petlury. *Rzeczpospolita* (Warszawa). 1994. № 72. 26–27 marca.

³² Kwiaty dla Petlury. Rozmowa z Jerzym Giedroyciem o Ukrainie. *Polityka* (Warszawa). 1998. № 4. 24 stycznia.

³³ Ibid.

³⁴ Hrycak J. Nieobecny. Ukraińcy wobec Piłsudskiego. *Więź* (Warszawa). 2010. № 5–6. Maj–Czerwiec. S. 62–65.

³⁵ Kwaśniewski A. Dom wszystkich Polska. Warszawa, 2000. S. 200.

³⁶ Ibid.

³⁷ Nicieja S. S. Lwowskie Orleta. Czyn i legenda. S. 216.

польської політики пам'яті³⁸, адже щороку в серпні стає місцем урочистих обходів: «Усе ж символічне значення бою під Задвір'ям годі ставити під сумнів. Воно полягає у готовності захищати свободу хоч би й ціною власного життя. І навіть якщо з певних причин якусь частку цього благородного пориву в той чи інший спосіб змарновано, охоплене ним суспільство будь-що-будь приречене на перемогу»³⁹.

На варшавському православному кладовищі в дільниці Воля спочивають українські емігранти – союзники поляків у війні 1920 р., зокрема герой оборони Замостя генерал Марко Безручко. На центральній плиті нанесено напис польською мовою: «Солдатам Української народної республіки, які боронили свободу України і Польщі. 1918–1920»⁴⁰. До сторіччя Варшавської битви відновлено кладовище воїнів УНР в Ланьцуті. На 2021 р. в столиці Польщі заплановане відкриття пам'ятника Варшавської битви 1920 р.

Присутність українсько-польського військово-політичного союзу 1920 р. в суспільній свідомості українців і поляків зумовлена важливими цінностями, які генерує пам'ять спільної боротьби проти агресора, особливо в умовах сучасної гібридної війни з Росією. Формування героїчного наративу у міжвоєнний період, перерване радянською ідеологічною машиною, знову стало актуальним в демократичних суспільствах. Сьогодні союз Пілсудського-Петлюри є зразком українсько-польського порозуміння, прикладом взаємної довіри у непростий час.

REFERENCES

Assmann, J. (2008). *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*. Warsaw: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego [in Polish].

Biedrzycka, A. (2012). *Kalendarium Lwowa. 1918–1939*. Krakow: Universitas [in Polish].

Budennyi, S. (1965). *Proidennyi put. Kniga vtoraiia*. Moscow: Voienizdat [in Russian].

Chushak, Kh. (2011). *Nemaie vilnoi Polshchi bez vilnoi Ukrainy. Ukraina ta ukrain-tsi u politychnii dumtsi polskoi opozytsii (1976–1989)*. Lviv: PAIS [in Ukrainian].

Diedyk, O. (2020). Notatky do lehendy pro «polski Termopily». *Istorychna pravda*. Retrieved from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/08/17/157972/> [in Ukrainian].

Fragment bitwy pod Zadwórzem. (1936, Luty 9). *Gazeta Lwowska*, 32 [in Polish].

Friszke, A. (1991). Ukraińskie tradycje polityczne. *Więź*, 11–12, 8–25 [in polish].

³⁸ Гнида П. 100 років битви під Задвір'ям. *Galinfo*. URL: https://galinfo.com.ua/articles/100_rokiv_bytvy_pid_zadviryam_348973.html?fbclid=IwAR2DTmETTCfeuTojqsors_3_hvpD-pifZvMaY5Xw4pJNJuqSAS-qedBafI0 (дата звернення: 12.01.2020).

³⁹ Дедик О. Нотатки до легенди про «польські Тернопіли». *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/08/17/157972/> (дата звернення: 08.06.2020).

⁴⁰ Ісаюк О., Балабан М. «Незнаному козакові». Православне кладовище Армії УНР. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4db0b154dc74e/> (дата звернення: 17.09.2019).

- Hnyda, P. (2020). 100 rokiv bytvy pid Zadviriam. *Galinfo*. Retrieved from https://galinfo.com.ua/articles/100_rokiv_bytvy_pid_zadviryam_348973.html?fbclid=IwAR2DTmETTCfeuTojqsors_3_hvpDpifZvMaY5Xw4pJNJxuqSAS-qedBafI0 [in Ukrainian].
- Holubets, O. (2001). *Mizh svobodoiu i totalitaryzmom: mystetske seredovysche Lvova druhoi polovyny XX st.* Lviv: Akademichnyi ekspres [in Ukrainian].
- Hrycak, J. (2010). Nieobecny. Ukraińcy wobec Piłsudskiego. *Więź*, 5–6, 62–65 [in Polish].
- Isaiuk, O., & Balaban, M. (2011). «Neznanomu kozakovi». *Pravoslavne kladovysche Armii UNR. Istorychna pravda*. Retrieved from <https://www.istpravda.com.ua/articles/4db0b154dc74e/> [in Ukrainian].
- Klimecki, M. (1994, Marzec 26–27). Armia atamana Petlury. *Rzeczpospolita*, 72 [in Polish].
- Kuroń, J. (1997, Czerwiec 21–22). W pułapce historii. *Gazeta Wyborcza*, 143 [in Polish].
- Kuroń, J. (2002, Maj 23). Rozumiem protest Ukraińców. *Gazeta Wyborcza*, 119 [in Polish].
- Kwaśniewski, A. (2000). *Dom wszystkich Polska*. Warsaw: Perspektywy Press [in Polish].
- Kwiaty dla Petlury. Rozmowa z Jerzym Giedroyciem o Ukrainie. (1998, Styczeń 24). *Polityka*, 4 [in Polish].
- Lytvyn, M. (2014). Polsko-ukrainsko-rośiiska viina 1920 roku. *Ukraina–Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, 7, 20–31 [in Ukrainian].
- Lytvyn, M. (2015). Viina v ukrainskii istorii: rośiiskyi chynnyk, zakhidnoukrainskyi kontekst. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 27, 83–86 [in Ukrainian].
- Mękicki, R. (1936). *Muzeum Narodowe im. Króla Jana III we Lwowie*. Lviv: Nakładem Gminy miasta Lwowa [in Polish].
- Moczulski, L. (1993, Grudzień 4–5). Sława niesława. *Gazeta Wyborcza*, 283 [in Polish].
- Motyka G., & Wnuk R. (1997). *Pany i rezuny: współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947*. Warsaw: Oficyna Wydawnicza Volumen [in Polish].
- Motyka G., & Wnuk R. (1994, Wrzesień 6). Weszli nasi, weszli oni. *Gazeta Wyborcza*, 207 [in Polish].
- Nicieja, S. S. (2009). *Lwowskie Orleta. Czyn i legenda*. Warsaw: Iskry [in Polish].
- Osadchuk, B. (2009). Model vybachennia. In M. Wojciechowski (Comp.), *Volyn: dvi pamiati. Zbirnyk statei opublikovanykh u «Hazeti vyborchii»* (pp. 43–53). Kyiv; Warsaw: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego we Lwowie: projekty konkursowe (1936). Lviv: Komitet Uczczenia Pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego [in Polish].
- Pozostał mit. (1995, Maj 12). *Gazeta Wyborcza*, 109 [in Polish].
- Stańczyk, T. (2020). Rozkazy z «Górki Kadeckiej». Retrieved from <https://muzeumpilsudskiblog.pl/rozkazy-gorki-kadeckiej/> [in Polish].
- Sutowski, M. (2016). Tygiel lwowski [Rozmowa z Olą Hnatiuk]. *Krytyka Polityczna*. Retrieved from <https://krytykapolityczna.pl/swiat/tygiel-lwowski-rozmowa-z-ola-hnatiuk/> [in Polish].

Tompson, E. (2005). Ways of Remembering: The Case of Poland. *Toronto Slavic Quarterly*, Spring (12). Retrieved from <http://sites.utoronto.ca/tsq/12/thompson12.shtml> [in English].

Zaszkilniak, L. (2011). Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku w świadomości społecznej Ukraińców i Polaków. *Przegląd Wschodni*, 11 (4/44), 807–819 [in Polish].

Zygmuntowicz, Z. (1934). *Józef Piłsudski we Lwowie*. Lviv: Nakładem Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa [in Polish].

Liubomyr KHAKHULA

PhD, Senior Researcher

Department «Center for Ukrainian-Polish Relations Research»

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>

e-mail: l.khakhula@gmail.com

DOI: 10.33402/up.2020-13-314-324

THE UKRAINIAN-POLISH MILITARY AND POLITICAL UNION OF 1920 IN THE HISTORICAL MEMORY OF THE UKRAINIANS AND THE POLES

The article deals with the issue of the formation of historical memory of the Ukrainian-Polish military and political union of 1920 in Ukraine and Poland with commemorative practices, public rituals, religious ceremonies. The main public discourses about the events of 1920 in the Ukrainian and Polish intellectual spaces are discussed.

During the interwar period, the city of Lviv and the region of Eastern Halychyna were important for establishing the memory of the war as a «heroic defense against the barbarian invasion». Public rituals with the participation of Chief of State Józef Piłsudski, museum activities, religious cults consolidated the Polish people of the region around a common vision of recent history. At the same time, a heroic narrative was formed about the leaders of the Ukrainian-Polish union – Symon Petliura and Józef Piłsudski. When the Ukrainian part of society honored heroes who opposed the Bolsheviks, the Poles bowed to the defenders of the «eastern frontiers» from the Ukrainians and the Bolsheviks. In Soviet times, there was a radical change in the discourse of 1920 – the march of the Red Army became «liberating». The construction of ideologically based monuments, the renaming of streets, suppression of awkward episodes of the war, and the emphasis on its minor aspects formed a distorted image of the Polish-Ukrainian-Russian war of 1920.

The democratization of Polish and Ukrainian societies in the last decade of the 20th century caused the emergence of a whole range of policies of memory and intellectual interpretations of the Piłsudski–Petliura Union of 1920. The involvement of the Polish anti-communist opposition, emigration centers, including the Paris «Kultura», and the activities of central and local authorities to organize memorials of 1920 formed a new discourse of the Ukrainian-Polish military and political union as an example of effective cooperation in the face of external threats.

Keywords: military and political union of 1920, Poland, Ukrainian People's Republic, Symon Petliura, Józef Piłsudski, historical memory.